

ЛЮДИНА І ПОЛІТИКА

ПОЛІТОЛОГІЯ • ІСТОРІЯ • ФІЛОСОФІЯ • ЕКОНОМІКА • ПРАВО

№5 (23)

Вересень–жовтень 2002

За підрахунками вчених ООН очікується, що вже у 2050 р. людство буде споживати 100% всіх ресурсів води і змагання за доступ до неї різко активізується. Ще більш песимістичними є прогнози британських фахівців. За їхніми підрахунками нестача свіжої води та придатної для сільськогосподарського обробітку землі, особливо в Африці та на Близькому Сході, може загострити суперечності у цих регіонах. Якщо сучасні тенденції збережуться, то у 2025 р. дві третини населення світу будуть відчувати нестачу води.

Стор. 88

Міжнародний інститут порівняльного аналізу (International Comparative Analysis Institute) — міжнародна неприбуткова громадська організація, яка займається аналізом політичних і економічних процесів, інститутів та явищ в Україні й світі. Інститут засновано молодими вченими та практиками з низки країн Центральної та Східної Європи восени 1998 р.

В активі Інституту — розробка Концепції нового Податкового кодексу України, пропозицій щодо змін до Конституції України, змін і доповнень до Законів України «Про вибори Президента України», «Про Конституційний Суд України», «Про податок на додану вартість», «Про статус народного депутата України», «Про громадські організації», «Про політичні партії в Україні» та ін.; аналітичні доповіді «Правовий статус актів органів конституційної юрисдикції: Україна та світовий досвід», «Політико-юридичний характер діяльності конституційних судів», «Строки попереднього провадження в Конституційному Суді України», «Механізми парламентської відповідальності уряду в країнах розвинутої демократії», «Основні проблеми всеукраїнського референдуму за народною ініціативою», «Особливості виконавчої влади в посткомуністичній Україні», «Питання депутатської недоторканності: досвід європейських країн для України», «Глобальні міжнародні процеси та місце в них України», «Адміністративно-територіальний устрій України: нове бачення», «Концепції регіональної політики в Україні: підходи різні, проблеми подібні», «Податкова терапія економічної кризи» та ін.; численні публікації у ЗМІ, проведення круглих столів та прес-конференцій, участь у проєктах «Освіта в Україні XXI століття: поступ до людини», «Влада та громадськість: партнерство у законотворчості» та ін.

Інститут активно співпрацює з іншими громадськими організаціями України, Росії, Білорусі та інших країн, зокрема з Комітетом виборців України, Центром етнодержавознавчих студій «Парадигма нова», Центром соціально-економічних досліджень, Молодіжним фінансовим об'єднанням, Центром політичних та інформаційних технологій «Демократія і розвиток» та ін.; із засобами масової інформації, академічними інститутами (Інститут держави і права ім. В. Корецького НАН України, Інститут політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, Інститут економіки промисловості НАН України).

Адреса для листування:

Україна, 01033, Київ-33, а/с 73

тел.: (38-044) 461-97-22, 461-97-21; тел./факс: 461-97-20

e-mail: icai@icai.org.ua, kordoun@hotmail.com

Web: www.icai.org.ua

Засновники: Міжнародний інститут порівняльного аналізу
Інститут політичних та етнонаціональних досліджень НАН України
Інститут економіки промисловості НАН України
Академія економічних наук України
Незалежний громадський центр
етнодержавознавчих студій «Парадигма нова»
Інститут вищої освіти АПН України

Редакційна колегія: Амоша О.І., доктор економічних наук
Андрушин Б.І., доктор історичних наук
Андрушенко В.П., доктор філософських наук
Бабкіна О.В., доктор політичних наук
Бєбик В.М., доктор політичних наук
Борисенко В.Й., доктор історичних наук
Бульвінський А.Г., відповідальний секретар
Волинка Г.І., доктор філософських наук
Горбатенко В.П., доктор політичних наук
Даниленко В.М., доктор історичних наук
Дашкевич Я.Р., доктор історичних наук
Дворшин В.І., заст. головного редактора
Кордун О.О., головний редактор
Кремень В.Г., доктор філософських наук
Кудряченко А.І., доктор історичних наук
Лібанова Е.М., доктор економічних наук
Лой А.М., доктор філософських наук
Мазаракі А.А., доктор економічних наук
Майборода О.М., доктор історичних наук
Оніщенко І.Г., доктор політичних наук
Павленко Р.М., кандидат політичних наук
Пазенок В.С., доктор філософських наук
Рудич Ф.М., доктор філософських наук
Скрипнюк О.В., доктор юридичних наук
Чумаченко М.Г., доктор економічних наук
Чухно А.А., доктор економічних наук
Шаповал Ю.І., доктор історичних наук
Шкляр Л.Є., доктор політичних наук
Якушик В.М., доктор політичних наук

Подія і коментар	
Олексій Кордун, Ростислав Павленко. Від тактики до стратегії, або яка конституційна реформа потрібна Україні	3
Етнополітика	
Віктор Котигоренко. Теоретичні виміри етнічних контекстів суспільно-го конфлікту	21
Політичні інститути	
Петро Кривоцюк. Створення партій демократичного типу: світовий досвід та українські реалії	37
Україна і світ	
Володимир Головченко, Анатолій Тамм. Розширення шенгенських кордонів і Україна	51
Андрій Головач. Інституційний розвиток двостороннього співробітництва Угорщини з незалежною Україною у 90-х роках ХХ ст.	59
Світові обрії	
Жарраф Мохамед. Етапи модернізації політичної системи Марокко	69
Минуле і сучасність	
Ігор Райківський. Національна ідея в діяльності української соціал-демократії у Другій Речі Посполитій	74
Геополітика	
Володимир Мандрагеля. Війни (збройні конфлікти) ХХІ ст.: зміна базових парадигм	84
Максиміліан Шепелєв. Конфлікт модерну і постмодерну як основна проблема цивілізаційної безпеки в процесі мондіалізації	92
Світлана Василенко. Геополітичні традиції Київської Русі і Галицько-Волинської держави	102
Грані проблеми	
Віктор Петрушенко. Епістемологія в контексті історико-філософських традицій	112
Віталій Фіглевський. Новітні тенденції в розвитку біоетики: зміна парадигми	129
Проблеми безпеки	
Володимир Смолянюк. Морально-етичні проблеми професіоналізації Збройних сил України	140
Наталія Череміскіна. Военна організація держави і громадянське суспільство: співіснування при становленні демократії	151
Книжкова полиця	
	159
Наші автори	
	163

Від тактики до стратегії, або яка конституційна реформа потрібна Україні

Олексій Кордун, Ростислав Павленко

24 серпня 2002 р. у зверненні до українського народу Президент України виступив з ініціативою проведення суттєвої реформи політичної системи України.

Основними напрямками цієї політичної реформи мають стати:

— перетворення України на парламентсько-президентську республіку;

— реформування системи виборчого законодавства, яке має відповідати потребам парламентсько-президентської системи. У контексті сказаного Президентом це означає запровадження суто пропорційної системи виборів так званого «європейського зразка»;

— проведення адміністративно-територіальної реформи;

— посилення місцевого самоврядування.

Останні дві тези, вочевидь, потребуватимуть подальших роз'яснень глави держави, оскільки вони не повною мірою були розкриті у згаданому зверненні.

Ключовою, без сумніву, є теза Президента щодо перетворення України на т. зв. парламентсько-президентську республіку. Перехід до парламентсько-президентської республіки, як випливає з тексту Звернення, передбачає:

— проведення виборів до парламенту за пропорційною системою;

— формування «сталого парламентської більшості»;

— формування коаліційного уряду, який спиратиметься на «сталу парламентську більшість», що «несе відповідальність за його роботу». У свою чергу, «уряд разом з більшістю реалізує свою економічну політику і несе відповідальність за цю політику перед народом».

І хоча деякі аналітики передбачали, що напередодні запланованої на 16 вересня акції «Повстань, Україно!» глава держави за законами політичного змагання має «перехопити ініціативу у опозиції» і щось таке яскраве сказати¹, настільки різкого повороту у риториці Леоніда Кучми мало хто очікував. Нагадаємо, що раніше Л. Кучма висловлювався категорично проти трансформації політичної реформи влади у тому вигляді, який пропонувався опозиційними силами. Наприклад, у квітні 2001 р. під час зустрічі з керівництвом ФПУ він заявив, що «парламентсько-президентська республіка призведе Україну до загибелі. Адже за наявності «різношерстого» парламенту, як ВР попереднього скликання, «депутати ніколи не зможуть домовитися... що викличе урядову кризу»². Президент також рішуче виступив проти запровадження суто пропорційної системи виборів народних

Національна ідея в діяльності української соціал-демократії у Другій Речі Посполитій

Ігор Райківський

Помітне місце у загальноєвропейському політичному процесі кінця XIX — першої половини XX ст. належить соціал-демократичному руху, який впливав на західноукраїнське суспільно-політичне життя через діяльність Української соціал-демократичної партії (УСДП). Вона виникла у 1899 р. на початку оформлення партійної структури українського політичного руху в Галичині і протягом сорока років своєї діяльності, до встановлення в краї комуністичного партійно-тоталітарного режиму, активно відстоювала національні та соціальні права українських робітничих мас. Історія УСДП й досі не знайшла належного висвітлення у науковій літературі. У радянські часи партію трактували як «дрібнобуржуазну», опортуністичну, що гальмує розвиток революційного руху, діяльність УСДП замовчувалась, а то й просто спотворювалась. Лише останнім часом інтерес до української соціал-демократії, зокрема її галицької «гілки», значно зріс, але й досі науковці, політична еліта і широка громадськість, на наш погляд, недостатньо поінформовані про різні аспекти діяльності УСДП у період між двома світовими війнами.

Українська соціал-демократія була політичною силою, котра мала помітний вплив на суспільно-політичні процеси в Західній Україні у 1920—1930-х роках. Після розпаду Австро-Угорської імперії та поразки у польсько-українському збройному конфлікті 1918—1919 рр. Галичина, Волинь, Холмщина, Полісся і Підляшшя увійшли до складу відновленої Польської держави. Уряд Другої Речі Посполитої проводив щодо українців політику примусової асиміляції, що реалізовувалася різноманітними методами, за принципом «поділяй і володарюй».

Українське суспільство, політично структуроване у партії різних напрямків, чинило опір польській окупації краю (крім дуже мало-впливових партій угодовського (пропольського) та москвофільського табору). Домінуючий вплив мали національно-державницькі партії, що виступали за відновлення незалежної соборної Української держави, водночас між окремими національними партіями були значні ідейні розбіжності. Комуністичний, ліворадикальний табір, протестуючи проти польської окупації, виступав з позицій пролетарського інтернаціоналізму, за здійснення робітничо-селянської революції і злуку Західної України з Радянською Україною у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік. УСДП можна віднести до лівоцентристського спектра національно-державницького табору, оскільки вона намагалася поєднати національну ідею з марксизмом, виступа-

ла за незалежну соборну Українську державу з соціалістичним ладом. УСДП діяла в руслі західноєвропейської соціал-демократії, була легальною партією і намагалася досягти своєї мети мирним, парламентським шляхом¹.

Національна ідея посідала чільне місце в діяльності партії українських соціал-демократів. Свого часу представник молодшої, марксистської групи в Русько-українській радикальній партії, що незабаром виділилася з неї і заснувала УСДП, Ю. Бачинський вперше в історії національного руху висунув та обґрунтував постулат політичної самостійності України (у книзі «Україна irredenta», 1895 р.). Вже у першому числі партійного органу «Воля» у 1900 р. УСДП ставила завдання: «... Змагаємо для того, щоби цілий народ український виборів собі національну волю та самостійність політичну; наша ціль — вільна держава українського люду, Українська республіка»².

Пріоритет національної ідеї над соціальною УСДП чітко продемонструвала у період Української революції 1917—1920 рр. Партія взяла участь у Листопадовому зриві 1918 р., виявила поступливість і вміння йти на компроміс у процесі формування органів влади Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР)³. Щоправда, після Акту злуки ЗУНР з Українською Народною Республікою (УНР) УСДП стала в опозицію до галицьких урядових чинників. Партія виступала за створення єдиного соціалістичного уряду в Україні. Однак, до повної злуки практично справа не дійшла, далі існували два уряди — УНР і Західної Облaсті УНР, дві політики. За цих умов УСДП піддала критиці політичний курс Державного секретаріату ЗОУНР, підтримала діяльність соціалістичного уряду Директорії УНР. До його складу в 1919—1920 рр. входили галицькі соціал-демократи В. Темницький, О. Безпалко, В. Старосольський, С. Вітик. Підтримавши курс С. Петлюри на польсько-українське зближення, УСДП різко засудила Варшавський договір 1920 р. між УНР і Польщею³.

Поразка національно-визвольних змагань спричинила зневіру УСДП у політичних концепціях С. Петлюри та Є. Петрушевича. Галицькі соціал-демократи вийшли з Української національної ради, що виконувала функції парламенту ЗУНР, (30 березня 1920 р.) і уряду УНР (4 квітня 1920 р.). Газета УСДП «Вперед» писала, що «сама ідея незалежності України не вбита», і «невдача дотикає тільки переведення, а не саму ідею»⁴. Липнева конференція УСДП 1920 р. у Львові чітко показала, що партійні «верхи» не мали політичної стратегії, а «низи» були дезорієнтованими, під впливом ліворадикальних ідей⁵. УСДП пішла шляхом пошуку нової політичної орієнтації з метою здобуття національної державності⁶.

У нових умовах, під владою Речі Посполитої українські соціал-демократи взялися за відродження зруйнованої в роки воєнного лихо-

⁵) Соціал-демократ А. Чернецький увійшов до складу першого уряду ЗУНР.

ліття партійної діяльності, насамперед на низовому рівні. На кінець 1921 р. УСДП, в основному, відновила ідейно-організаційний вплив на маси, нараховувала понад 3 тис. членів і до 20 тис. чол. в організаціях, що підтримували соціал-демократів⁶. УСДП стала на платформу негачії польської влади, бойкотувала перепис населення 1921 р. і парламентські вибори 1922 р. у Східній Галичині. Водночас формальне існування української державності — Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР), і особливо політика українізації, яку почали проводити більшовики на Наддніпрянщині, стали привабливим контрастом до нищення українства у Польщі і сприяли поширенню серед населення радянськими настроями. Симпатичні Радянській Україні почали масово вступати до УСДП (бо інші українські національні партії займали щодо УСРР критичну позицію, підтримуючи до 1923 р. еміграційний уряд ЗУНР) і, як справедливо зауважив радикал М. Стахів, «здобули в ній більшість»⁷.

Під тиском знизу УСДП стала на пробільшовицькі позиції, орієнтуючись на Радянську Україну, в якій бачила основу для здійснення своєї мети — будівництва незалежної соборної Української соціалістичної держави. Орієнтація УСДП на УСРР, спричинена національною політикою ВКП(б) і КП(б)У, поступово переросла у підтримку радянської влади. Витоки пробільшовицької орієнтації УСДП А. Чернецький слушно вбачав у тому, що галицькі соціал-демократи, які «вивчали соціалізм зі західноєвропейських джерел» і «зростали в масових демократичних соціалістичних партіях Заходу, ...не знали психіки (насправді, як писав автор, «імперіалістичної» — І.Р.) московських більшовиків»⁸.

Переломним моментом політичної еволюції УСДП стала нарада 14—15 січня 1922 р. у Львові, на якій партія вперше офіційно висунула вимогу возз'єднання всіх західноукраїнських земель з УСРР і утворення «об'єднаної суверенної робітничо-селянської України». Водночас делегати одноголосно заявляли, що сучасна Радянська Україна не була «повним завершенням наших змагань і кличів»⁹. Розмежування в Головній управі УСДП на ґрунті ставлення до політики більшовиків призвело у другій половині травня 1922 р. до розколу. Ліве крило управи (А. Чернецький, М. Парфанович та І. Кушнір) усунуло з керівництва більш поміркованих діячів «правиці» — голову партії А. Ганкевича, П. Буняка та І. Квасницю¹⁰. Відомі й заслужені в минулому керівники УСДП В. Темницький, В. Старосольський, О. Безпалко, С. Вітик та ін. з різних причин на початку 1920-х років

^{**}) На конференції УСДП 3—4 липня 1920 р. було прийнято резолюцію, що закликала до «збудування Інтернаціоналу, в якому з'єднався б революційний пролетаріат цілого світа». Однак 17 делегатів проти 21, за даними Компартії Східної Галичини, проголосували за альтернативну резолюцію про вступ УСДП до Комінтерну. Очевидно, це були представники партійних низів, бо 12 членів Головної управи УСДП виступили проти цієї пропозиції.

практично опинилися поза партійною організацією. УСДП як партія європейського соціал-демократичного напрямку вступила у стадію глибокої ідейної та організаційної кризи.

Орієнтацією УСДП на соборність навколо Радянської України зуміла скористатися нелегальна Комуністична партія Східної Галичини (КПСГ, з 1923 р. — Компартія Західної України (КПЗУ)). КПСГ, на відміну від УСДП, відстоювала пріоритет інтернаціонального і соціально-класового та здійснення всесвітньої пролетарської революції, але платформи обох партій збігались у національному питанні (возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною). Комуністи-«васильківці», втілюючи в життя проголошену Комінтерном тактику єдиного робітничого фронту, з 1921 р. почали проникати в соціал-демократичні організації й оволодівати керівними структурами¹¹. Влітку 1922 р. КПСГ розгорнула акцію щодо відкритого опанування УСДП, котра завершилася переходом останньої в комуністичний табір, на позиції націонал-комунізму. VI з'їзд УСДП 18 березня 1923 р. у Львові прийняв резолюцію, в якій говорилося, що «визволення пролетаріату як із соціальної, так і національної неволі є немислимим в рамках капіталістичного устрою і ...об'єднання всіх українських земель в одну соціалістичну радянську республіку в союзі з існуючими вже соціалістичними радянськими республіками може наступити тільки після перемоги пролетаріату над буржуазією» (за голосувало 50 делегатів, проти — 2)¹².

Польська влада застосувала проти прокомуністичної УСДП масові репресії. Незважаючи на це, УСДП досягла значного рівня впливу на маси. У березні 1923 р. вона нараховувала у своїх рядах 4,2 тис. членів, кількість партійних організацій продовжувала збільшуватися. Цьому сприяла глибока криза українського суспільно-політичного руху після безрезультативної 1923 р. ухвали Ради послів країн Антанти щодо Східної Галичини, яка визнала польську окупацію краю. 17 листопада 1923 р. в Луцьку була створена обласна організація УСДП Волині, Холмщини, Полісся і Підляшшя, соціал-демократи стали першою партією в Галичині, що поширювала свою діяльність на всі українські землі під владою Польщі. П'ять депутатів польського парламенту (Х. Приступа, Я. Войтюк, А. Пащук, Й. Скрипа, В. Мохнюк) визнали програму партії і в лютому 1924 р. заснували окремих клуб УСДП у сеймі.

Для запобігання подальшому зростанню авторитету партії поліція 30 січня 1924 р. заборонила прокомуністичну УСДП. «Труси і арешти серед українського громадянства 30 і 31 січня, — заявив депутат польського сейму С. Маківка, — можна рахувати за найбільші репресії, які практикувалися польським урядом до цього часу»¹³.

Отже, поразка національно-визвольних змагань, посилення польського окупаційного режиму, а з іншого боку — наявність української державності (хоча й ілюзорної) в особі УСРР та проведення в ній політики українізації спричинили політичну еволюцію УСДП, яка під

тиском КПСГ відійшла до комуністичного табору (1923—1924 рр.). УСДП помилково виступила за пріоритет соціального-класового над національним, що послабило єдність національно-демократичних сил, які боролися проти польської анексії Західної України.

Ліквідація УСДП польською владою негативно вплинула на розвиток робітничого руху в краї, призвела до посилення колонізації українського робітництва. Багато українських робітників, що раніше симпатизували ідеям української соціал-демократії, опинилися під впливом прокомуністичних елементів (насамперед партії «Сельроб», діяльність якої спрямовувала КПЗУ) або Польської партії соціалістичної (ППС), які не належали до національно-державницького табору. Вихід з цієї ситуації газета «Діло» правильно вбачала у відновленні «самостійної української робітничої партії», яка стояла б «на ґрунті оборони національних, економічних і політичних інтересів українського робітництва...»¹⁴. Отже, постала проблема відбудови УСДП на старих позиціях. Платформу УСДП в загальних рисах сформулював І. Квасниця: «Головним завданням нашої партії є боротьба за незалежність українського робітничого руху... на основах західноєвропейського соціалізму. Стоїмо на становищі самостійної Української Соціалістичної Республіки, а засоби, що ведуть до здійснення того ідеалу, бачимо в освідженні мас і пропаганді»¹⁵.

Перша спроба відновлення УСДП була здійснена у січні 1925 р., коли у Львові з'явився комітет для організації Української соціалістичної партії (УСП), до якого увійшли І. Кушнір, О. Панас, А. Віхар, Й. Макарук і Й. Прокопишин. Незважаючи на вихід 1 лютого 1925 р. партійного органу газети «Робітник», що знайшла певний відгук у суспільно-політичному житті краю, УСП не спромоглася активізувати організаційну діяльність¹⁶.

Заходи керівництва щодо відбудови партії українських соціал-демократів було продовжено просвітницькою роботою у робітничому середовищі — через заснування культурно-освітнього товариства «Робітнича громада» (статут затверджено в 1925 р.) і газети «Вперед!» (з 1 червня 1926 р. виходила у Львові як орган «українського соціалістичного пролетаріату»).

Напередодні парламентських виборів 1928 р. у Речі Посполитій представники колишнього проводу УСДП (І. Жовнір, В. Старосольський, Л. Ганкевич, І. Квасниця, П. Буняк та ін.) заснували Українську соціалістичну групу «Вперед», що виступила як політична організація. Вона пішла на вибори до польського парламенту разом з Українською соціалістичною радикальною партією (УСРП), створивши блок «українського робітництва та селянства» на платформі «За землю і волю!». Щоправда, газета «Вперед» прямо відзначила, що ідейно-політичні розходження заперечили «якусь тривалу політичну злуку чи союз тих двох партій...»¹⁷. Виборчий блок УСРП — УСГ «Вперед» провів дев'ятьох послів до сейму й одного до сенату, зага-

лом за нього проголосувало близько 270 тис. чол.¹⁸. Разом із тим власне українські соціал-демократи не провели до парламенту жодного свого діяча, бо займали у блоці другорядні позиції*).

Відбудову УСДП остаточно завершив з'їзд 8—9 грудня 1928 р. у Львові — Український соціалістичний конгрес. Протокол засідання і резолюції з'їзду свідчать, що УСДП критично ставилася до комуністичного руху та суспільно-політичного устрою в УСРР, але водночас зберігала радянське ілюзії. УСДП, «не погоджуючись з централістичними зусиллями і диктатом Москви», все ж підкреслила, що «український пролетаріат мусить стояти в обороні Радянської України, вважаючи, що її упадок погрожує поворотом до влади чорної реакції...». Партія допускала співпрацю українських партій різних ідейних напрямків на ґрунті спільних загальнонаціональних завдань¹⁹.

До керівництва нової УСДП увійшли переважно провідники партії до 1923 р., зокрема відомі адвокати Л. Ганкевич (голова партії у 1928—1937 рр.), В. Старосольський (голова у жовтні 1937 — 1939 рр.). Будучи відданими ідеям західноєвропейської соціал-демократії, лідери УСДП обстоювали демократизм поглядів, займали виразно національну позицію. Як адвокати вони неодноразово захищали на суді діячів націоналістичного підпілля, хоч і залишалися їхніми противниками²⁰.

Ідейно-організаційна відбудова УСДП була завершена у період загострення українсько-польських взаємин у краї та активізації антиукраїнського наступу більшовицької партійно-тоталітарної системи на Наддніпрянщині наприкінці 1920-х рр.

Суспільно-політичне життя в Західній Україні у 1930-ті рр. характеризувалося двома суперечливими тенденціями, що проявилися, з одного боку, в процесі розмежування сил, а з іншого — у періодичних спробах їх консолідації. «Пацифікація», парламентські вибори 1930 р. створили ґрунт для порозуміння основних українських партій — Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), УСРП і УСДП, яке, однак, мало цільовий і тимчасовий характер. Відцентрові тенденції на початку 1930-х років призвели до зростання контрверзи серед різних груп українського політичного табору.

Відновлена партія українських соціал-демократів у своїй діяльності послідовно обстоювала національну ідею. Водночас боротьбу за незалежність і соборність української нації УСДП поєднувала з пропагандою соціалістичних ідей у дусі марксизму. УСДП мала критичні взаємини з ліворадикальним, комуністичним табором. Так, Компартия Західної України у 1930 р. піддала критиці УСДП за намагання «розбивати робітничий рух по національній лінії... з ласки і попертя української буржуазії і соціал-фашистської ППС...»²¹. Ставлення

*) У травні 1930 р. після смерті посла голови УСРП Л. Бачинського депутатом сейму став соціал-демократ В. Темницький.

УСДП до комуністів погіршувалося в міру надходження інформації про сталінські репресії, голодомор 1932—1933 рр. в Радянській Україні. Газета «Вперед» з боєм писала, що «дійсність» в УСРР — це «виголодження України, це безпощадна нагінка на все, що українське, це кастрація молодого покоління, це творення української культури під чекістським доглядом, це безпощадний похід московського імперіалізму на Україну»²². Кінець політики українізації в УСРР остаточно розвіяв радянофільські ілюзії соціал-демократів.

Ідеологічний догматизм, промарксистське доктринерство загострили взаємини УСДП з іншими українськими партіями на початку 1930-х рр. Член управи УСДП В. Темницький переконував, що нація має «різні суспільні кляси», між ними точиться «невпинно клясова боротьба», що робить неможливим існування «понадклясової всенародної солідарності»²³. З особливою гостротою соціал-демократи виступали проти націоналістичного підпілля і клерикальних партій — Української народної обнови (УНО) та Українського католицького союзу. Так, один із лідерів УСДП Р. Скибінський відкрито засудив націоналістичну діяльність утвореної в 1929 р. Організації українських націоналістів (ОУН), з огляду на фашистські тенденції²⁴.

Посилення відцентрових тенденцій в українському таборі підштовхнуло УСДП до більш тісної взаємодії з Польською партією соціалістичною. УСДП мала давні зв'язки з польськими соціалістами, що були перервані напередодні утворення ЗУНР. Конфронтацію між обома партіями поглибили польсько-український збройний конфлікт 1918—1919 рр. та ліворадикальна еволюція УСДП на початку 20-х років. Відновлена УСДП прагнула до співпраці з ППС у профспілковому русі, здійснювала заходи щодо створення автономної української структури в рамках загальнодержавних Класових професійних спілок. Представники УСДП і ППС на найвищому партійному рівні вперше зібралися на конференції 29 січня 1933 р. у Львові. Конференція ухвалила рішення про взаємодію обох партій у боротьбі проти націоналізму, фашизму і комунізму, водночас зафіксувала розбіжності між ними в національному питанні. УСДП обстоювала принцип незалежності й соборності України, тоді як ППС, підтримавши загалом ідею «самостійності й державної незалежності українського народу», виступила за територіальну автономію західноукраїнських земель у складі Речі Посполитої²⁵.

Сталінський погром українства в УСРР викликав згуртування сил у національно-державницькому таборі Західної України та діаспори. VII партійний конгрес УСДП 4 березня 1934 р. у Львові підтримав лінію на зближення УСДП з українськими соціалістичними партіями та консолідацію національно-демократичних сил. Зокрема на конгресі було ухвалено рішення про вступ УСДП до Робітничого Соціалістичного Інтернаціоналу²⁶. На платформі боротьби на захист нації, за відновлення соборної самостійної Української держави зі столицею в

Києві зійшлося сім політичних партій (УСДП, УНДО, УСРП, УНО та декілька емігрантських партійних організацій). Однак угодовська акція нового керівництва УНДО в 1935 р. унеможливила проведення Всеукраїнського Національного Конгресу (ВНК).

Ідея ВНК наприкінці першої половини 1930-х років охопила як крайові, так і емігрантські соціалістичні партії. Чотири українські партії — галицькі УСРП, УСДП спільно з наддніпрянськими УСДРП та УПСР, що діяли в еміграції, 29—30 грудня 1934 р. у Львові скликали спільний з'їзд, на якому вперше у міжвоєнний період було сформульовано ідею Українського соціалістичного блоку²⁷. Але у майбутньому ця ідея так і не набула якогось організаційного оформлення.

Політика «нормалізації» польсько-українських відносин викликала гостре заперечення з боку українських партій від ОУН до КПЗУ, а також опозицію в самому УНДО. УСДП засудила польсько-українську угоду 1935 р., вважаючи, що вона не виражала інтересів «цілого українського народу, а тільки цих двох буржуазно-клерикальних партій: УНДО й УНО еп. Хомишина»²⁸. Разом з тим, УСДП виразно відмежувалася і від КПЗУ, і від комуністичного табору в цілому, розгромавши боротьбу проти посилення загрози фашизму і комунізму на міжнародній арені. Партія бойкотувала вибори до парламенту 1935 і 1938 рр., послідовно виступала проти національної і соціальної політики польського уряду. У другій половині 1930-х років внаслідок поглиблення протистояння в українському політичному таборі УСДП встановила більш тісні зв'язки з ППС. Вимогу польських соціалістів щодо запровадження національно-територіальної автономії на етнографічних українських землях у Польщі УСДП висувала, як правило, на спільному з ППС святкуванні 1 травня в 1936—1938 рр.²⁹.

VIII конгрес УСДП 17 жовтня 1937 р. у Львові вбачав розв'язання соціальних суперечностей у розвитку українського соціалістичного руху. Політична резолюція конгресу закликала «до боротьби з диктатурою, фашизмом і реакцією», звернула особливу увагу на виступ «проти московської націоналістичної диктатури» та «нищення всіх проявів українського національного життя в УСРР»³⁰.

Під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, зокрема змін у міжнародному становищі (активізація нацистської Німеччини, поява Карпатської України та ін.), напередодні Другої світової війни УСДП взяла участь у новій спробі консолідації національно-державницьких сил Західної України. Зокрема, від імені УСДП В. Старосольський увійшов до складу Контактного комітету, створеного у грудні 1937 р. у Львові для пошуку шляхів порозуміння серед українського громадянства (за участю, крім УСДП, УСРП, УНО, опозиції в УНДО, партії Фронт національної єдності та Союзу українців). Весною 1938 р. соціал-демократична газета «Робітничий голос» уклала пресову угоду з часописами інших українських партій про співпрацю на загальнонаціональній платформі тощо³¹.

Суспільно-політичні процеси в Галичині у 1930-х роках значно зменшили вплив УСДП на маси. Це був період поширення (особливо серед молоді) інтегрального українського націоналізму, що знайшов відображення в ідеології ОУН, водночас зміцнювалися позиції клерикальних партій. Наростання авторитаризму, характерне для всієї Європи, підірвало національно-демократичні сили, суперечило здійсненню політичного ідеалу УСДП — побудови демократичним шляхом соціалістичної, самостійної і соборної України. Найбільш міцні позиції партія, як і раніше, мала в Дрогобицько-Бориславському нафтовому басейні. Соціал-демократи займалися просвітницькою роботою серед українського робітництва, поєднуючи розвиток національної самосвідомості з пропагандою соціалістичних ідей. Гуртки культурно-освітнього товариства УСДП «Робітнича громада» діяли в багатьох містах Галичини — Львові, Станіславі, Перемишлі, Дрогобичі, Стрию, Тернополі та ін. УСДП приділяла значну увагу профспілковій роботі з метою захисту економічних інтересів пролетаріату, намагалася згуртувати робітників-українців в автономних українських класових профспілках у Речі Посполитій.

Діяльність УСДП зупинила у вересні 1939 р. Друга світова війна. Багато українських соціал-демократів (П. Буняк, В. Старосольський, І. Квасниця, І. Кушнір та ін.) були заарештовані більшовиками і зникли в сталінських таборах, на засланні, частина діячів УСДП емігрувала за кордон³².

Отже, партія українських соціал-демократів у Другій Речі Посполитій виступала за самовизначення, самостійність і соборність українського народу, поширення національної ідеї серед населення Західної України. Водночас УСДП пропагувала соціалістичні постулати марксистського зразка, брала участь у міжнародному соціал-демократичному русі. Незважаючи на організаційну слабкість (за браком національно свідомого робітництва), марксистський догматизм і мінливість ідейно-політичних концепцій, УСДП активно сприяла піднесенню національної свідомості робітничих мас та їх організації на політичну боротьбу проти польського окупаційного режиму.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Жерноклеєв О., Райківський І. Українська соціал-демократична партія (УСДП) // Довідник з історії України. А-Я. Вид. 2-е. — К., 2001. — С. 949—950.
- 2 Українська суспільно-політична думка в 20 столітті / Упоряд. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. — Б. м., 1983. — С. 56.
- 3 Детальніше див.: Райківський І. Галицька соціал-демократія в Українській революції 1917-1920 років // Галичина. — 1998. — № 1. — С. 42—55.
- 4 Вперед. — 1920. — 30 липня.
- 5 Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГОУ). — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 22; Вперед. — 1920. — 7 липня.

- 6 ЦДАГОУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 260.
- 7 Стахів М. Проти хвиль. Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях. — Львів, 1934. — С. 121.
- 8 Чернецький А. Спомини з мого життя. — Лондон, 1964. — С. 63.
- 9 Державний архів Львівської області (далі — ДАЛО). — Ф. 256. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 1; Вперед. — 1922. — 19 січня.
- 10 ДАЛО. — Ф. 256. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 68—69.
- 11 Центральний державний історичний архів України у Львові. — Ф. 205. — Оп. 1. — Спр. 427. — Арк. 11.
- 12 ЦДАГОУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 76. — Арк. 51.
- 13 Наше життя. — 1924. — 17 лютого.
- 14 Діло. — 1925. — 20 червня.
- 15 Там само. — 1928. — 27 вересня.
- 16 ДАЛО, ф. 121, оп. 2, спр. 188, арк. 20, 20 зв.
- 17 Вперед. — 1928. — 22 січня.
- 18 Макух І. На народній службі. — Детройт, 1958. — С. 370, 371.
- 19 ЦДАГОУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 470. — Арк. 11.
- 20 Володимир Старосольський. 1878—1942 // Записки НТШ. — Нью-Йорк—Париж—Сідней—Торонто, 1991. — Т. 210. — С. 384.
- 21 ЦДАГОУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 76. — Арк. 71.
- 22 Вперед. — 1933. — серпень.
- 23 Вперед. — 1931. — травень.
- 24 Praca i życie ukraińskiego ruchu socjalistycznego. Rozmowa «Robotnika» z tow. R. Skibińskim, wice-prezesem U.S.D. // Robotnik. — 1934. — 15 wrzes.
- 25 Вперед. — 1933. — травень; Sprawy narodowościowe. — 1933. — № 1. — S. 75.
- 26 Archiwum akt nowych w Warszawie (далі — ААН). — Urząd Wojewódzki we Lwowie. 1920—1939. — Sygn. 18. — S. 33 zw.
- 27 Громадський голос. — 1935. — 19, 26 січня; Діло. — 1935. — 25 січня.
- 28 Громадський голос. — 1935. — 7 грудня.
- 29 Робітничий голос. — 1938. — червень.
- 30 Державний архів Івано-Франківської області. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 1486. — Арк. 1, 2, 4.
- 31 ААН. — Ministerstwo Spraw Zagranicznych. — Sygn. 2351. — S. 353, 354; Швагуляк М. Маловідома сторінка політичного життя Західної України передодня Другої світової війни (З історії Контактного Комітету. 1937—1939 роки) // Записки НТШ. — Львів, 1994. — Т. ССХХVIII. — С. 218.
- 32 Чернецький А. Вказ. праця. — С. 71, 107, 120; Старосольська У. Ave Caesar, morituri te salutant // Записки НТШ. — Т. 210. — С. 135, 149, 150.

Надійшла 22.05.2002 р.